

In week 30 is wegens vakantie geen weekaflevering gepubliceerd

Week 29 - de Stopera

Amsterdammers mogen graag koketteren met de eigenschap dat ze 'lastig' zijn, want ze weten precies wat ze willen en vooral wat ze niet willen. Dat je het ook kunt overdrijven, bewijst de wording van een nieuw stadhuis. Over het besluit hoe dat er uit moest gaan zien, waar het gebouwd moest worden én het uiteindelijk bouwen zelf, wisten ze precies 60 jaar te doen.

In 1808 werd het stadsbestuur uit het stadhuis op de Dam verdreven, zodat dit als paleis voor koning Lodewijk Napoleon kon dienen. Vijf jaar later was Lodewijk met de rest van de Fransen verdreven, maar het stadsbestuur keerde niet terug naar de Dam. Koning Wil-

Boven: De quizfoto: de maquette van Wilhelm Holzbauer bij zijn prijswinnende ontwerp voor een nieuw stadhuis voor Amsterdam (1968).

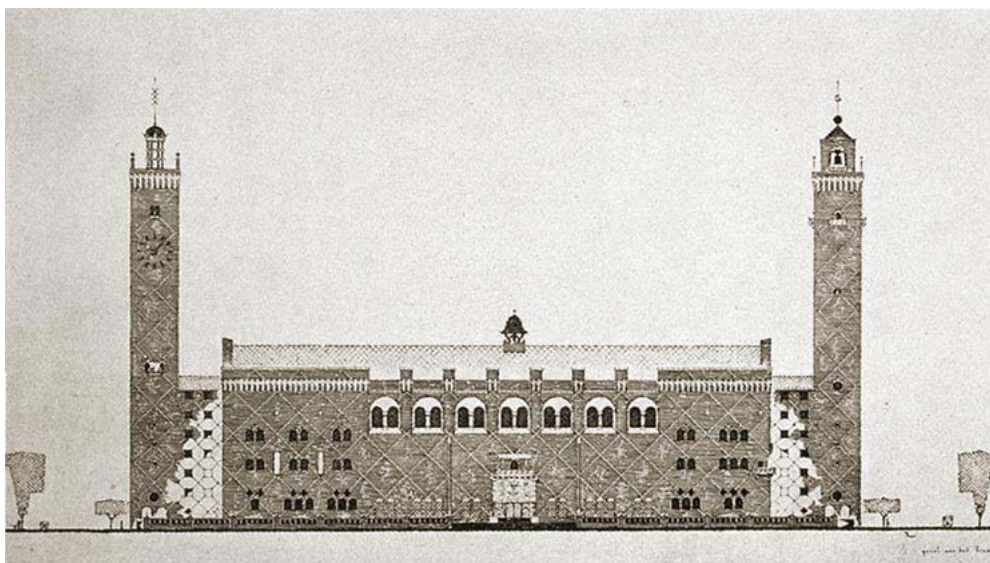
Rechts: Het afbranden in 1929 van het Paleis voor Volksvlijt bood opeens een uitstekende locatie voor het al lang gewenste nieuwe stadhuis.

lem I bepaalde weliswaar dat het gebouw aan de Amsterdammers teruggegeven moest worden, maar gelijktijdig stelde hij dat, zolang er geen koninklijk paleis voor hem in Amsterdam gebouwd was, hij een deel van het stadhuis op de Dam wilde blijven gebruiken. Daarom bleef men, met af en toe een uitbreiding, doormodderen aan de Oudezijds Voorburgwal.

In 1928 stelde B&W weer eens een commissie in die een geschikte locatie moest vinden voor de bouw van een nieuw stadhuis. In de nacht van 17 op 18 april 1929 brandde het Paleis voor Volksvlijt op het Frederiksplein af. De vrijgekomen plek werd geschikt geacht voor het nieuw te bouwen stadhuis. B&W stemde daar onmiddellijk mee in en reserveerde de plek. De roep dat kapitaalvernietiging vermeden moest worden en dat het gebouw op de Dam weer in gebruik moest worden genomen, verstomde niet. Het paleis was maar enkele dagen per jaar in gebruik. B&W sneed de discussie resoluut af door

in 1935 het paleis op de Dam voor f 10 miljoen aan de Staat over te doen, met als restrictie dat van die f 10 miljoen een nieuw stadhuis gebouwd zou worden. In 1936 schreef de stad Amsterdam een prijsvraag uit waar elke Nederlandse architect aan mee kon doen. Een pakket met minimumeisen, omstandigheden van de bouwplek, geschiedenis van stad en vorig stadhuis en de mogelijkheid nadere inlichtingen op te kunnen vragen, werden ter beschikking gesteld. Op 21 oktober werd door B&W een jury geïnstalleerd, waarvan burgemeester De Vlugt zelf voorzitter zou zijn en de wethouder van Publieke Werken in elk geval lid werd. Verdere leden waren zes architecten, waaronder de stadsarchitect. De verwachtingen waren hooggespannen omtrent de kunstzinnige ontwerpen die ingezonden zouden worden; in de woorden van Willem de Vlugt: "...plannen te ontwerpen om onze stad te verrijken met een Raadhuis dat een grootse manifestatie moet zijn van hetgeen onze twintigste-eeuwse bouwkunst vermag...". Van de nadere vragen die deelnemers kon-

den indienen, werden er 273 beantwoord en toen op 10 augustus 1937 de inzendingstermijn verstreken was, bleken er 225 ontwerpen te zijn binnen-

gekomen. Vier maanden deed de jury erover om tot een besluit te komen, namelijk dat geen enkel ontwerp tot prijswinnaar kon worden benoemd. De jury stelde B&W voor de vier beste inzenders uit te nodigen om hun plan aan de hand van een lijst met opmerkingen aan te passen. Dat waren de inzendingen van Duijntjer en Komter, Staal en Staal, Berghoef en Vegter en H.T. Zwiers. Het prijzengeld van f 20.000,- bleef in de stedelijke schatkist, wat een storm van protest ontketende onder kenners en niet-kenners. Zowel het Bouwkundig Weekblad als de jury waren teleurgesteld over het deelnemersveld. Geen enkele naam van faam was erbij, maar hoofdzakelijk jonge architecten die zwaar te lijden hadden van de crisisjaren. De vier uitverkoren ontwerpen kwamen tenminste van enigszins gerenommeerde architecten. Die werden uitgenodigd voor een besloten prijsvraag. Pogingen vanuit het publiek om verder aan de basisvoorwaarden te sleutelen, werden van tafel geveegd. Op 9 februari 1940 werd besloten de bedoelde prijsvraag uit te schrijven, met als sluitingsdatum 7 november 1941. De winnaar zou f 30.000,- krijgen

*Boven: Eén der vele ontwerpen die in 1937 beoordeeld en te licht bevonden werden.
Links: De uiteindelijke winnaar, ontwerp 'Belfort' van architecten Berghoef en Vegter*

Links: Een pompeuze Burgerzaal hoorde er in 1937 nog bij.

en de overige deelnemers elk f 8000,-. Op 7 januari 1942 legde de jury zijn ei: het project 'Belfort' van Berghoef en Vegter werd aangewezen als winnend ontwerp. Het hoeft nauwelijks opgemerkt te worden, dat we midden in een fatale oorlog verkeerden en dat er niets meer gebouwd ging worden.

Na de oorlog moest er eerst gebouwd worden om de oorlogsschade te

verhelpen en opgelopen achterstand in te halen. Intussen bood de zwaargehavende Jodenbuurt volop plek om een stadhuis centraler in de stad te bouwen. In 1954 ging B&W akkoord met Vlooienburg als nieuwe locatie. In 1957 werden Berghoef en Vegter uitgenodigd hun plannen aan te passen aan een bouwplek tussen Waterlooplein, Amstel en Zwanenburgwal. Dat nieuwe plan werd in 1958 gepubliceerd, wat de inmiddels gebruikelijke kakofonie van commentaar en gescheld tot gevolg had. Ook B&W had kritiek op het ontwerp en de architecten werd gevraagd een definitief ontwerp te maken met daarbij aandacht voor de kritiek. Dat was in 1961 gereed en werd afgeschoten door niemand minder dan Aldo van Eyck: "een miselijke opzet" en "een onvoorstelbaar kinderachtig brok provinciaal

fascisme". Van Eyck kreeg bijval en B&W zwichtte voor de kritiek en trok de opdracht aan Berghoef en Vegter weer in. Veertien dagen later besloot men een nieuwe en nu internationale prijsvraag uit te schrijven.

Nieuwe prijsvraag

De nieuwe stadhuisprijsvraag werd georganiseerd door stadsbouwmeester Chris Nielsen, volgens de richtlijnen van de Union Internationale des Architects (UIA). Ook de jury was deze keer internationaal en zou uit louter architecten moeten bestaan, maar Nielsen meende dat een goed architect nog geen goed jurylid was. Er werd overlegd met de Zwitserse en Deense bond van architecten, wat leidde tot de volgende namen: H.A. Maaskant (voorzitter; NL), Sir Robert H. Matthew (GB), J. Schader (CH), P. Zandstra (NL) en F.J. van Gool (NL). Toegevoegd werd nog N.O. Lund (DK). Na veel vooroverleg, ook met de jury, werd opnieuw een programma van eisen opgesteld. Nielsen stelde voor een ideeënprijsvraag te organiseren, waaruit een aantal inzendingen gekozen zou worden voor

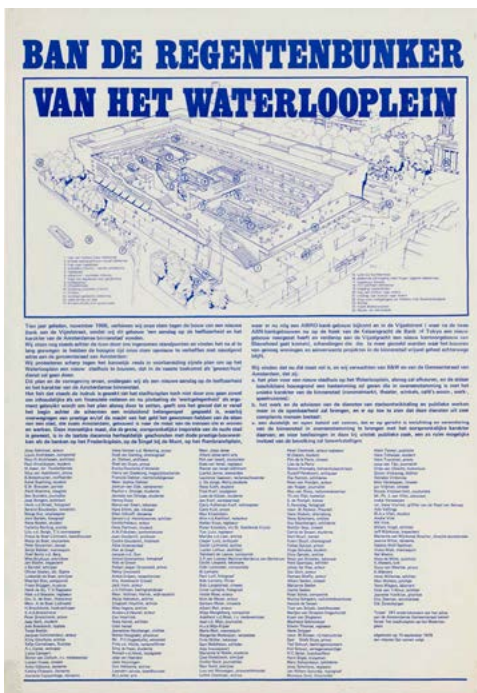
Opera

De bouwlocatie Frederiksplein bleef niet braak liggen. Er was ook behoefte aan een muziektheater annex operagebouw. Dat moest dan maar op het Fredriksplein komen. De architecten Bernard Bijvoet en Gerardus H.M.Holt kregen in 1956 opdracht voorlopige plannen uit te werken. Die werd in 1961 omgezet in een definitieve opdracht voor een ontwerp. Probleempje was alleen dat de plek aan het Frederiksplein verkwanseld was aan de Nederlandse bank. De opera zou nu ergens in de te saneren Pijp komen. Ook daar zou nooit een operagebouw verrijzen, want 'het publiek' (onder aanvoering van o.m. Jan Schaefer) wenste renovatie van de Pijp en zo gebeurde het ook.

verdere uitwerking in een besloten prijsvraag. Op de sluitingsdag 30 november 1967 waren 803 ontwerpen ontvangen en een maand later ging de jury aan de slag. Als de regels van de UIA strikt opgevolgd moesten worden, betekende zoveel inzendingen een gigantische berg werk. Er werd gewerkt met het afvalprincipe. Als slechts één jurylid een ontwerp de moeite waard vond, werd hem verzocht zijn mening te heroverwegen. Bleef hij dan bij zijn mening dan schoof het ontwerp een ronde op. Als twee juryleden voor een ontwerp kozen, schoof dat sowieso op. Als drie juryleden voor een ontwerp stemden, sloeg dat een hele ronde over en schoof door naar de derde ronde. Na ook nog een tweede ronde bleven in de derde in totaal 67 ontwerpen over. Na deze ronde bleven er 20 ontwerpen over en nu werd het werk voor een hele maand gestaakt, in welke de 20 overgebleven inzenders een maquette dienden te bouwen van hun ontwerp. Ook werd om een technisch rapport gevraagd om te kunnen beoordelen of aan de gestelde stedenbouwkundige en bouwkundige eisen voldaan was. In februari 1968 werden de inzendingen en maquettes beoordeeld en zeven projecten uitgekozen voor een vervolgprijsvraag. Onder de 13 afvallers van de vierde ronde en de 47 afvallers uit de derde ronde werden tien geldprijzen uitgekeerd. De zeven uitverkorenen dienden voor 7 oktober 1968 hun ontwerpen verder uitgewerkt te hebben, met de nadruk op de financiële aspecten. Op 22 november 1968 werd het ontwerp onder motto 769 tot winnaar uitgeroepen. Na maanden van strikte geheimhouding kon er eindelijk een naam op dit ontwerp geplakt worden: de in Wenen werkzame Oostenrijker Wilhelm Holzbauer. De tweede prijs ging naar de Duitse combinatie Winkler, Hahmann en Hahmann en de derde naar de Frans-Poolse combinatie Groupe GIA. Een troostprijs was er voor architect Heijdenrijk uit Amersfoort. De prijsvraag was voorbeeldig verlopen, Amsterdam had zich gerevancheerd voor het gestuntel van 1936-1937. B&W stelde de Gemeenteraad voor, Holzbauer officieel de opdracht te verstrekken voor de bouw van het nieuwe stadhuis.

Links: Sinds 1813, toen de Fransen uit Nederland verdwenen, was er een sterke lobby voor het weer in gebruik nemen van het Paleis op de Dam als stadhuis.

Stop de opera

Jammer voor het stadsbestuur, maar de revolte onder jongeren was in 1968 op zijn hoogtepunt gekomen en ook al was die in Amsterdam net iets minder heftig dan in Parijs, de weerstand tegen ondemocratisch optreden was er niet minder om. Het – in de ogen van de gemiddelde jongere bewoner van Amsterdam – megalomane stadhuis, dat de bestuurders voor zichzelf wilden laten bouwen in tijden van bestedingsbeperking, schoot in het verkeerde keelgat. Er werd

door burgers actie gevoerd tegen deze ‘regentenbunker’, waarbij nog maar weer eens het paleis op de Dam als alternatief voorbijkwam: "Het stadhuis staat op de Dam". Het paleis was voldoende voor representatieve activiteiten en voor de rest stonden er voldoende kantoren leeg. De vakbroeders ageerden tegen de ‘Wiener Schnitzel’ die opgericht dreigde te worden door 'die Oostenrijker'. De Raad meende de kritiek te kunnen negeren en gaf Holzbauer in 1970 opdracht de bouw voor te bereiden. Holzbauer verhuisde hiervoor van Wenen naar Amsterdam.

Boven: Een actie van 241 'bekende Amsterdammers' die zich uitspreken tegen de voorgestelde bouwplannen. We schrijven september 1976.

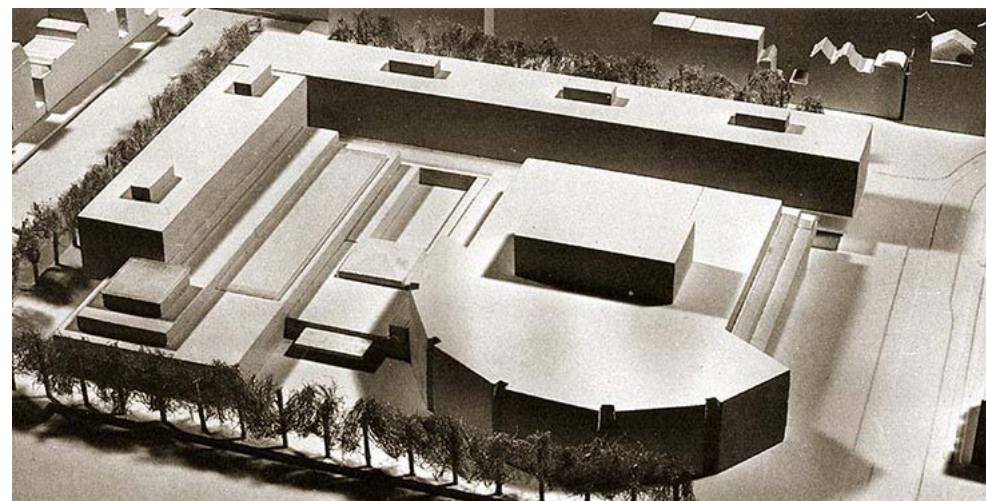
Re.bov: Holzbauer en Dam presenteren een nieuwe maquette van hun gezamenlijke project: de combinatie stadhuis-muziektheater.

Rechts: Dit is de maquette van 1979, waarop opnieuw forse kritiek geuit werd.

Er kwam een kink in de kabel die de plannen op de lange baan schoof. Voor een deel van de financiering was de Staat nodig, maar het kabinet zette B&W de duim-schroeven aan. 'Eerst de gemeentebegroting sluitend krijgen, dan komt er pas geld.' Dat

lukte Amsterdam al jaren niet en zou voorlopig ook niet lukken. Het kabinet Den Uijl-Van Agt gaf geen krimp, de bouw kon niet beginnen en in 1973 verhuisde Holzbauer terug naar Wenen. Ook de plannen voor een muziektheater in de Pijp bleven in de ijskast liggen. In 1978 hadden de architecten Bijvoet en Holt het bestek gereed en het wachten was op het startsein. Dat bleef uit.

Zelfs in de Raad was er kritiek: 'wat zoekt zo'n cultuurtempel in een arbeiderswijk?' Het verlossende idee kwam uit Wenen, alhoewel er gemonkeld werd dat Nielsen, de coördinator van de prijsvraag, dit Holzbauer ingefluisterd had. Het idee "combineer het stadhuis met het muziektheater in één project op het Waterlooplein" sloeg aan bij de Raad. Bijvoet was 90 jaar oud en Holt 75 en beiden voelden zich te oud om aan dit project mee te doen. Zij schoven de schoonzoon van Holt naar voren: Cees Dam, eveneens architect. Holzbauer en Dam mochten aan de slag. De kritiek was nog lang niet verstomd maar op 25 augustus 1982 ging toch de eerste paal de grond in.

De gecombineerde bouw werd begroot op f 230 miljoen, maar dit budget bleek in 1986 met f 120 miljoen overschreden. Zolang er gebouwd werd, is er gesaboteerd, soms heel grof, wat de bouwers noodzaakte een hoog hek om de bouwlocatie heen te plaatsen. Tijdens de opening van het muziektheater werd op de eerste avond het tapijt geruïneerd door er brandende sigaretten in uit te trappen of cola over te 'morsen'. Als ze lastig zijn, dan zijn ze het ook stevig, die Amsterdammers.

Deze aflevering kwam tot stand dankzij materiaal van Anneke Huijser, Maarten Helle, Ria Scharn, Maaïke de Graaf, Geert Bekaert, Hilde de Haan en Ids Haagsma.

[Klik hier](#) voor nog meer interieurfoto's

